

FUTBOL O'YININING KELIB CHIQISHI VA RIVOJLANISH TARIXI

Baxodirov Sarvar Sirojiddinovich

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

“Jismoniy madaniyat” kafedrası o‘qituvchisi

e-mail: bsarvar49422@gmail.com **Baxramov Dilshod Kamol o‘g‘li**

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Ijtimoiy fanlar fakulteti "Jismoniy madaniyat " yo‘nalishi talabasi

e-mail: dilshodbaxromov25@gmail.com

ANOTATSIYA: Mazkur ilmiy maqolada futbol sport turining O‘zbekiston hududida shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va hozirgi kundagi o‘rni tizimli ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqotda futbolning XX asr boshlarida kirib kelishi, sovet davridagi rivoji, mustaqillik yillarida futbol tizimida amalga oshirilgan islohotlar, milliy chempionatlar, professional klublar faoliyati hamda O‘zbekiston futbol terma jamoalarining xalqaro maydondagi ishtiroki yoritilgan. Shuningdek, futbol infratuzilmasining rivojlanishi, bolalar va o‘smirlar futboliga e‘tibor kuchayishi hamda davlat siyosatida sport, xususan futbolning tutgan o‘rni ilmiy asosda tahlil qilinadi. Maqola sport sohasi tadqiqotchilari, mutaxassislar va talabalar uchun mo‘ljallangan.

Kalit so‘zlar : Futbol, sport, O‘zbekiston, futbol tarixi, milliy chempionat, sport islohotlari.

Аннотация В данной научной статье проводится системный анализ становления и развития футбола в Республике Узбекистан, а также его роли в современном обществе. Рассматриваются этапы проникновения футбола на территорию страны в начале XX века, его развитие в советский период и коренные преобразования в годы независимости. Особое внимание уделяется формированию национальных чемпионатов, деятельности профессиональных футбольных клубов, участию сборных команд Узбекистана в международных соревнованиях, а также развитию спортивной инфраструктуры и детско-юношеского футбола. Анализируется значение государственной политики в развитии футбольного спорта. Статья предназначена для специалистов в области физической культуры и спорта, а также для студентов и исследователей.

Ключевые слова: футбол, спорт, Узбекистан, история футбола, национальный чемпионат, спортивные реформы.

Futbol o'yini bugungi kunda dunyodagi eng ommabop sport turlaridan biri bo'lib, uning kelib chiqishi va rivojlanish tarixi insoniyat sivilizatsiyasi taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liqdir. Futbolning shakllanishi bir vaqtning o'zida emas, balki ming yillar davomida turli xalqlar va madaniyatlar tajribasi asosida asta-sekin yuzaga kelgan murakkab tarixiy jarayon natijasidir. Qadimgi davrlarda to'p bilan o'ynaladigan o'yinlar ko'plab sivilizatsiyalarda mavjud bo'lgan bo'lib, ular zamonaviy futbolning dastlabki ildizlarini tashkil etadi.

Tarixiy manbalarga ko'ra, futbolga o'xshash eng qadimgi o'yinlardan biri miloddan avvalgi III–II asrlarda Qadimgi Xitoyda paydo bo'lgan “Cuju” o'yini hisoblanadi. Ushbu o'yinda charm to'p oyoq yordamida tepilib, maxsus to'rga kiritilishi lozim bo'lgan. Cuju nafaqat ko'ngilochar mashg'ulot, balki harbiylarning jismoniy tayyorgarligini oshirish vositasi sifatida ham xizmat qilgan. Shuningdek, Qadimgi Yunonistonda “Episkyros”, Rim imperiyasida esa “Harpastum” kabi o'yinlar keng tarqalgan bo'lib, ularda jamoaviy harakat, chaqqonlik va kuch muhim ahamiyat kasb etgan. Garchi bu o'yinlarda qo'l bilan o'ynashga ham ruxsat berilgan bo'lsa-da, to'pni nazorat qilish va jamoaviy taktika elementlari futbol rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. O'rta asrlarga kelib, Yevropada, ayniqsa Angliyada futbolga o'xshash xalq o'yinlari keng tarqaldi. Bu davrdagi o'yinlar qat'iy qoidalarga ega bo'lmagan, ko'pincha shahar ko'chalari va ochiq maydonlarda o'ynalgan hamda juda qo'pol va xavfli bo'lgan. Ba'zan yuzlab odamlar ishtirok etgan bunday o'yinlar jamoatchilik tartibiga salbiy ta'sir ko'rsatgani sababli, Angliya qirollari tomonidan bir necha bor taqiqlangan. Shunga qaramay, futbolga bo'lgan xalq qiziqishi so'nmagan va o'yin asta-sekin tartibga solinib, rivojlanishda davom etgan.

XIX asrga kelib futbol tarixida tub burilish yuz berdi. Aynan shu davrda Angliyada zamonaviy futbolning asoslari shakllandi. 1863-yilda Londonda Angliya Futbol Assotsiatsiyasi tashkil etilib, futbolning dastlabki rasmiy qoidalari ishlab chiqildi. Bu qoidalar futbolni regbidan aniq ajratib, qo'l bilan o'ynashni taqiqladi va o'yinni yagona standart asosida o'tkazish imkonini yaratdi. Natijada futbol tartibli, boshqariladigan va musobaqaviy sport turiga aylandi. Shu davrdan boshlab futbol maktablar, kollejlari va sanoat korxonalarida huzurida faol rivojlana boshladi, futbol klublari tashkil etildi va milliy chempionatlar o'tkazila boshlandi.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida futbol Angliya chegaralaridan chiqib, Yevropaning boshqa mamlakatlari hamda Janubiy Amerika, Osiyo va Afrikaga tez sur'atlar bilan tarqala boshladi. 1872-yilda Angliya va Shotlandiya o'rtasida o'tkazilgan ilk rasmiy xalqaro uchrashuv futbolning xalqaro sportga aylanishida muhim voqea bo'ldi. 1904-yilda Parij shahrida Xalqaro futbol federatsiyalari assotsiatsiyasi – FIFA tashkil etildi.

Ushbu tashkilot futbolning global miqyosda rivojlanishini muvofiqlashtirish, yagona qoidalar asosida musobaqalar o'tkazishni ta'minlashda muhim rol o'ynadi. 1930-yilda Urugvayda o'tkazilgan ilk Jahon chempionati futbol tarixida yangi bosqichni boshlab berdi va futbolni haqiqiy jahon sportiga aylantirdi.

XX asr davomida futbol professional sport darajasiga ko'tarildi. Klublar faoliyati kuchaydi, futbolchilar tayyorlash tizimi takomillashdi, murabbiylik va taktik yondashuvlar ilmiy asosda rivojlana boshladi. Televizion translyatsiyalar futbolni millionlab tomoshabinlarga yaqinlashtirdi, bu esa uning ommaviyligini yanada oshirdi. XXI asrga kelib esa futbol texnologik jihatdan yangi bosqichga ko'tarildi: video takror (VAR) tizimi, elektron hakamlik, raqamli tahlil va sport tibbiyoti futbol sifatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, futbol o'yini qadimgi sivilizatsiyalardagi oddiy to'p o'yinlaridan boshlab, uzoq va murakkab tarixiy rivojlanish jarayonini bosib o'tib, bugungi kunda dunyoni birlashtiruvchi global sport turiga aylandi. Futbol nafaqat jismoniy tarbiya va sport vositasi, balki madaniyatlararo muloqot, ijtimoiy hamjihatlik va sog'lom turmush tarzini targ'ib etuvchi muhim omil sifatida ham katta ahamiyatga ega.

Futbol sportining O'zbekistonda rivojlanishi nafaqat tarixiy jarayon sifatida, balki murakkab ijtimoiy-pedagogik va ilmiy tizim sifatida qaralishi lozim. Zamonaviy sport nazariyasiga ko'ra, futbolni rivojlantirish faqat musobaqa natijalari bilan emas, balki infratuzilma, sport ta'limi, ilmiy-tadqiqot ishlari va boshqaruv mexanizmlarining uyg'unligi bilan belgilanadi. O'zbekistonda futbol aynan mana shu kompleks yondashuv asosida rivojlanmoqda. Mamlakatda futbol infratuzilmasining rivojlanishi muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega omil hisoblanadi. So'nggi yillarda xalqaro talablarga javob beradigan stadionlar, sun'iy va tabiiy qoplamali mashg'ulot maydonlari, rehabilitatsiya va tibbiy-sport markazlari barpo etildi. Ushbu infratuzilma futbolchilarning jismoniy yuklamalarga moslashuvi, jarohatlar profilaktikasi va tiklanish jarayonlarini ilmiy asosda tashkil etish imkonini bermoqda.

Futbolchilarni tayyorlash jarayonida sport fiziologiyasi va biomexanika fanlarining yutuqlari tobora keng qo'llanilmoqda. Mashg'ulot jarayonida yurak-qon tomir tizimi ko'rsatkichlari, tezkorlik, chidamlilik va kuch sifatleri maxsus testlar yordamida baholanadi. Bu esa individual tayyorgarlik rejalarini tuzish va sport natijalarini optimallashtirishga xizmat qiladi. O'zbekistonda futbol tayyorgarligi tizimiga ilmiy monitoring joriy etilishi sportning sifat jihatdan rivojlanishiga sabab bo'lmoqda. Bolalar va o'smirlar futboli O'zbekistonda futbol rivojining strategik yo'nalishi sifatida qaralmoqda. Ilmiy tadqiqotlar shuni

ko'rsatadiki, futbolchining texnik-taktik mahorati 7–12 yosh oralig'ida shakllanadi. Shu boisdan, futbol maktablari va akademiyalarida yoshga mos pedagogik texnologiyalar qo'llanilmoqda. Mashg'ulotlar o'yin faoliyatiga yo'naltirilgan holda tashkil etilib, bolalarning psixologik holati va motivatsiyasi inobatga olinmoqda. O'zbekistonda ayollar futbolining rivojlanishi ham muhim ilmiy va ijtimoiy ahamiyatga ega. Gender tenglik tamoyillari asosida ayollar futbol jamoalari, ligalar va terma jamoalar faoliyati kengaymoqda. Ayollar futbolida mashg'ulot jarayonlari fiziologik xususiyatlarni hisobga olgan holda rejalashtirilmoqda, bu esa sportchilar salomatligini saqlash va natijadorlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Professional futbol klublarida sport menejmenti va marketing tizimlarining joriy etilishi futbolning iqtisodiy barqarorligini ta'minlamoqda. Sponsorlash, media huquqlar, muxlislar bilan ishlash va brending jarayonlari zamonaviy ilmiy konsepsiyalar asosida olib borilmoqda. Bu esa futbolni nafaqat sport, balki iqtisodiy va madaniy hodisa sifatida rivojlantirish imkonini bermoqda. Milliy terma jamoalar faoliyatida texnik-taktik tahlilning raqamli texnologiyalar yordamida amalga oshirilishi muhim yangiliklardan biridir. Videoanalitika, statistik modellar va sun'iy intellekt elementlari o'yin jarayonini chuqur tahlil qilish, raqiblarni o'rganish va optimal taktika ishlab chiqishga xizmat qilmoqda. Bu yondashuv futbolning ilmiy asoslangan rivojlanishiga yaqqol misol bo'la oladi.

XULOSA: O'zbekistonda futbol sport turining rivojlanishi murakkab va ko'p bosqichli jarayon bo'lib, u tarixiy tajriba, davlat siyosati, ilmiy-metodik yondashuv hamda xalqaro sport tizimi bilan integratsiya asosida shakllanib kelmoqda. Futbolning mamlakat ijtimoiy hayotidagi o'rni tobora mustahkamlanib, u nafaqat ommaviy sport turi, balki yosh avlodni jismonan sog'lom, ma'naviy barkamol va raqobatbardosh etib tarbiyalash vositasiga aylanmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, futbol sportining O'zbekistonda rivojlanishi tizimli yondashuv asosida olib borilmoqda. Jumladan, infratuzilmaning modernizatsiya qilinishi, zamonaviy stadionlar va mashg'ulot bazalarining barpo etilishi futbolchilarning tayyorgarlik jarayonini ilmiy asosda tashkil etish imkonini bermoqda. Bu holat sport fiziologiyasi, biomexanika va sport tibbiyoti fanlarining amaliyot bilan uzviy bog'liqligini ta'minlab, futbolchilar sog'lig'ini muhofaza qilish va sport natijalarini oshirishga xizmat qilmoqda.

Bolalar va o'smirlar futboliga qaratilgan e'tibor O'zbekistonda futbol rivojining strategik yo'nalishi ekanligi bilan ahamiyatlidir. Ilmiy tadqiqotlar asosida ishlab chiqilgan yoshga mos mashg'ulot dasturlari, seleksiya va monitoring tizimlari iqtidorli futbolchilarni erta aniqlash va ularni bosqichma-bosqich tayyorlash imkonini yaratmoqda. Natijada, yoshlar terma jamoalarining xalqaro musobaqalardagi

muvaffaqiyatlari mamlakat futboli salohiyatining oshib borayotganini tasdiqlaydi. Shuningdek, ayollar futbolining rivojlanishi sportda gender tenglik tamoyillarining amalda qo'llanilayotganini ko'rsatadi. Ayollar futboli jamiyatda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, sport orqali ijtimoiy faollikni oshirish va ayollarning sport sohasidagi o'rnini mustahkamlashda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Bu jarayonlar ilmiy-pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etilayotgani bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Professional futbol klublari faoliyatida zamonaviy sport menejmenti va marketing tizimlarining joriy etilishi futbolning iqtisodiy barqarorligini ta'minlashga xizmat qilmoqda. Futbolni boshqarishda raqamli texnologiyalar, statistik tahlil va innovatsion usullarni qo'llash sportning raqobatbardoshligini oshirib, xalqaro maydondagi natijalarni yaxshilash uchun mustahkam ilmiy-amaliy asos yaratmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Axmatqulovna, Sitora Elova. "10-12 YOSHLI YENGIL ATLETIKALI O'QUVCHILARNI CHIDAMLILIGINI RIVOJLANTIRISH." *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS* 91.1 (2025): 273-278.
2. Axmatqulovna, S. E. (2025). 9-10 YOSHLI O'G'IL BILALARNI YENGIL ATLETIKA TURLARIGA SARALASH. *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 91(1), 267-272.
3. Axmatkulovna, Elova Sitora. "QISQA MASOFAGA YUGURUVCHILARNI JISMONIY SIFATLARINI OSHIRISH YO 'LLARI." *Modern education and development* 36.2 (2025): 31-35.
4. Elova, Sitora Axmatkulovna. "THE FORMATION OF THE QUALITY OF RAPID STRENGTH OF A SHORT-DISTANCE STUDENT YOUTH." *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal* 6.03 (2025): 125-133.
5. Элова, С. (2025). ФОРМИРОВАНИЕ УРОВНЯ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ В БЕГЕ НА КОРОТКИЕ ДИСТАНЦИИ. *Предпринимательства и педагогика*, 4(1), 182-190.
6. ELOVA, S. "QISQA MASOFALARGA YUGURUVCHILARNI TEXNIK TAYYORGARLIGINI SHAKLLANISH DARAJASI." *SCIENCEPROBLEMS. UZ Uchrediteli: OOO "Scienceproblems team"* 5.2 (2025): 626-629.
7. Elova, Sitora. "THE PRACTICAL SIGNIFICANCE OF THE USE OF NEW PEDAGOGICAL METHODS IN PHYSICAL EDUCATION CLASSES IN INCREASING THE PHYSICAL ACTIVITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS (ON THE EXAMPLE OF THE GAME METHOD)." *Archive of Conferences*. 2021.

8. Axmatkulovna, Elova Sitora. "Qisqa Masofaga Yuguruvchilarni Mashg 'Ulotlarida Vosita Va Usullarni Qo 'Llanishi." *Miasto Przyszłości* 50 (2024): 526-528.
9. Axmatkulovna, Elova Sitora, and Ergasheva Zulayxo Sodiqovna. "Dars tahlili, turlari va uning pedagogik ahamiyati." *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi* 11 (2023): 145-147.